

OB OSEMDESETLETNICI PROFESORJA FRANCETA BEZLAJA

France Bezljaj je nedvomno osrednja osebnost slovenske etimologije našega stoletja. Jezikoslovna javnost ga pozna kot avtorja prek dvesto razprav in člankov s področja primerjalnega jezikoslovja, etimologije in imenoslovja, ki so skozi desetletja izhajali v domačih in tujih strokovnih revijah, širšemu kulturnemu krogu pa je znan zlasti po Slovenskih vodnih imenih (A-N 1956, O-Ž 1961), Esejih o slovenskem jeziku (1967) in Etimološkem slovarju (A-J 1976, K-O 1982).

Rodil se je 19. septembra 1910 v Litiji. Gimnazijo je obiskoval v Kranju in v Ljubljani, kjer je leta 1931 maturiral. Slavistiko je študiral v Ljubljani in na Karlovi univerzi v Pragi. Diplomiral je v Ljubljani leta 1936. Njegova disertacija Oris slovenskega knjižnega izgovora je dobršen del nastajala v kabinetu Josefa Chlumskega za eksperimentalno fonetiko v Pragi. Obrnil jo je leta 1939 v Ljubljani. Disertacija je istega leta izšla kot samostojna publikacija Znanstvenega društva za humanistične vede. Naslednje desetletje je s krajšimi prekinitevami med vojno služboval kot profesor na tretji gimnaziji v Ljubljani. Leta 1949 je postal znanstveni sodelavec Inštituta za slovenski jezik pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Na oddelku za slavistiko ljubljanske Filozofske fakultete je bil leta 1950 imenovan za lektorja češkega jezika, leta 1956 je nekaj časa honorarno predaval primerjalno slovansko jezikoslovje, leta 1958 je postal izredni profesor za primerjalno slovansko jezikoslovje, leta 1963 pa redni. Po izidu prve knjige Slovenskih vodnih imen je leta 1957 prejel Prešernovo nagrado, po izidu druge pa je bil leta 1964 izvoljen za rednega člana SAZU. Na Inštitutu za slovenski jezik je leta 1972 ustanovil delavnico za zgodovinske slovarje, ki je z leti prerasla v samostojno sekcijo s širokopoteznimi načrti. France Bezljaj je od leta 1973 dopisni član Bosenskohercegovske in od leta 1983 dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. Bil je pobudnik ustanovitve in prvi glavni urednik imenoslovne revije Onomastica jugoslavica, ki danes izhaja v Zagrebu. Leta 1969 je bil odlikovan z redom zaslug za narod z zlato zvezdo. V okviru Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU vodi in usmerja Etimološko-onomastično sekcijo, na Filozofski fakulteti pa je bil imenovan za zaslužnega profesorja. Upokojitev na Filozofski fakulteti pred desetimi leti mu pomeni slovo od pedagoškega dela in s tem več časa in energije za Etimološki slovar slovenskega jezika, ki ga, če vštujemo vsa predhodna dela, pripravlja že skoraj pol stoletja.

France Bezljaj je svoje življenje posvetil etimologiji. K tej zahtevni interdisciplinarni jezikoslovni panogi ga je kmalu po doktoratu pritegnil njegov učitelj Fran Ramovš. Leta 1943 je ta ugledni jezikoslovec v prvi knjigi Letopisa takratne Akademije znanosti in umetnosti objavil načela za delo na projektu Etimološki slovar slovenskega jezika, ki naj bi ne glede na izvor zajel vse tiste besede, ki jih je ljudski jezik po svoje prekvasil. Po tej zamisli naj bi bilo težišče slovarja na slovenistični dokumentaciji, upošteval naj bi nujno primerjalno gradivo iz drugih jezikov, pri etimoloških razlagah pa naj bi se opiral na že obstoječe slovarje. Bezljaj je to zamisel nadomestil s kvalitativno višjo, po kateri v etimološki slovar sodi vsaka kulturna beseda. Sodba o kulturni vrednosti posamezne besede pa je mogoča šele takrat, ko je ta zgodovinsko, filološko, dialektološko, primerjalnojezikoslovno in etimološko raziskana. Take sodbe iz objektivnih razlogov ni mogoče izreči o vsaki besedi, saj je primerjalnojezikoslovno in etimološko raziskovanje slovenskega jezika

zelo zapleteno. Slovenščina se govori na relativno majhnem, vendar zemljepisno in kulturno raznolikem ozemlju, ki igra pomembno vlogo vsaj od antike dalje. Je obrobni in zato arhaičen slovanski jezik, ki ga z drugimi slovanskimi jeziki zemljepisno veže le njegova jugovzhodna meja, medtem ko je sicer omejen z romanskimi, germanskimi in madžarskimi govori. Zaradi teh okoliščin je treba na vsakem koraku računati tako s substratnimi in adstratnimi vplivi kakor tudi z možnostjo arhaizmov, katerih vzporednice se utegnejo nahajati v oddaljenih slovanskih, baltskih ali drugih indoevropskih jezikih. Bezljaj se vseh teh težav globoko zaveda, saj pri svojem etimološkem in imenoslovnem delu upošteva vse te možnosti in se na osnovi prepričljivejših jezikovnih in zunajjezikovnih argumentov odloča za najverjetnejšo rešitev. Njegova definicija etimologije kot duhovne arheologije je zato ne samo duhovita, temveč – zlasti v primeru slovenščine – popolnoma točna. Vztrajno in nepristransko kopanje po slovenskem besedju, luščenje mlajših naplastitev, sledenje posameznim, večkrat že pozabljenim pomenom v starejša jezikovna obdobja, razreševanje težavnih dilem glede enakozvočnosti ali večpomenskosti in razjasnitev v obliki rekonstrukcije, ki je primerljiva z gradivom iz drugih slovanskih in indoevropskih jezikov ali izvedljiva iz kakega (nekdaj) sosednjega jezika, je resnično vznemirljivo delo, ki ga Bezlajeva slikovita metafora nazorno predstavi na najkrajši možni način.

Bezlajevega znanstvenega dela v kratkem jubilejnem članku ni mogoče zadovoljivo predstaviti. K sreči so njegove razprave in monografije 'slavističnemu krogu dobro poznane, tako da to na tem mestu niti ni nujno potrebno. Zato bom poskušal na kratko opisati le nekaj njegovih znanstvenih izhodišč.

France Bezljaj je naslednik več kot stoletje starega slovenskega jezikoslovnega izročila, ki ga predstavlja veriga imen Kopitar, Miklošič, Ramovš, Nahtigal in Oštir. Pri etimološkem raziskovanju je poleg že opisanih spoznanj v večji meri kot njegovi predhodniki upošteval načelo besede in stvari (Wörter und Sachen), po katerem je (pred)zgodovina besed organsko povezana s (pred)zgodovino realij, uzaveščanja pojmov in s kulturnim razvojem. Od tod izvira njegovo živo zanimanje za etnologijo, materialno in kulturno zgodovino, arheologijo ter druge znanstvene panoge, ki jih je v etimologiji mogoče pojmovati kot pomožne. Posebno pozornost posveča tudi arealnemu jezikoslovju in jezikoslovni geografiji. Ni malo besed in imen, ki so arealno ozko omejena in katerim je Bezljaj, globoko zavedajoč se vseh pasti, z uporabo izsledkov navedenih jezikoslovnih šol in znanstvenih panog uspel opozoriti na vzporednice bodisi v drugih slovanskih jezikih in narečjih, zlasti čakavskih, osrednjbalkanskih, severnoruskih in zahodnoslovanskih, bodisi v sorodnih baltških jezikih. Najdba in osvetlitev besednih dvojnic in dvojnosti v besedo- ali imenotvornih algoritmih ga je privedla do problematike naselitve slovenskega prostora. V svojih delih, ki obravnavajo to problematiko, govori o slovenščini kot mešanici različnih praslovanskih narečij, katerih govorci so v več zaporednih selitvah vse do madžarskih vpadov prihajali z juga, severa in vzhoda.

V večji meri kot vodilni etimologi drugih slovanskih narodov se je profesor Bezljaj posvetil slovenskemu, slovanskemu pa tudi alpskemu predсловanskemu in predromanskemu imenoslovju. Ta njegova usmeritev izvira iz globokega spoznanja o tesni zvezi med imenskim in občnoimenskim besedjem, ki edino lahko vodi na pot

k uspešni etimološki razrešitvi imen in nemalokrat tudi apelativov. S pomočjo imenskega gradiva je za slovenščino v starejšem, predzgodovinskem obdobju uspel dokazati obstoj mnogih besednih družin, ki so bile pred tem znane le v besedju obrobnih področij slovanskega ali baltskega ozemlja. Upošteva je narečno in zgodovinsko gradivo slovenskega imenskega, zlasti toponimičnega in hidronimičnega fonda, je prepričljivo razložil izvor več sto slovenskih imen in njihovih družin, ki so bila pred tem popolna uganika.

France Bezljaj je eden tistih redkih znanstvenikov, ki pri svojem delu uspešno združujejo eksaktno metodo z intuitivnimi sposobnostmi. V njegovih delih ni malo povezav in nakazanih etimoloških razlag, kjer mu samokritična misel in stroga pravila primerjalnega jezikoslovja niso dovoljevali zapisati dokončnih trditev, ki pa so se s kasnejšimi najdbami dodatnega primerjalnega ali zgodovinskega gradiva vendarle izkazale za pravilne in upravičene. Tudi njegove najbolj izdelane in z mnogimi jezikovnimi in zunajjezikovnimi dejstvi podprte etimološke razlage problemov nikoli hermetično ne zaprejo. Nasprotno, skladno z višjo ravniijo spoznanja odpirajo nova vprašanja, na katera bodo morali odgovoriti humanisti bodočih generacij različnih usmeritev, jezikoslovci, zgodovinarji, etnologi in arheologi.

Naj na koncu gospodu profesorju v imenu vseh njegovih učencev in sodelavcev zaželim še mnogo delovni dni, čeprav so v teh letih – kot on sam rad citira Lehra Sptawinskega – takšni dnevi dopust, podpisan od ljubega boga.

Marko Snoj
ZRC SAZU, Ljubljana